

Om vikten av att känna sig otillräcklig

*Excellensbegreppet, det suveräna forskarsubjektet
och de negativa känslorna*

MARIA JÖNSSON är fil.dr och bitr. lektor i litteraturvetenskap vid Umeå universitet och har forskat om autofiktion och genus, åldrande och livsberättande, sexualitet och emotioner. Just nu ägnar hon sig åt litteraturredaktik samt skriver en bok om Kerstin Thorvalds författarskap.

ANNA RÅDSTRÖM är fil.dr i konstvetenskap och universitetslektor vid institutionen för kultur- och medievetenskaper, Umeå universitet. Disputerade 2005 med avhandlingen *Lee Miller: Fotografier från 1930-talet*. Hennes nuvarande forskning är inriktad mot samtida fotografi och film i relation till minne och arkiv, och till känslor såsom intimitet, ambivalens och trauma.

Härmed förklarar vi er excellenta.¹

Man behöver inte ägna sig åt talhandlingsteori för att ändå uppleva att ord och begrepp gör något.² Orden – dess kontexter och användningar – skapar betydelser och känslor som på olika sätt påverkar våra dagliga liv. Vi formar språk och genom språk formas vi. Hélène Cixous skriver att det är vi som genom vårt språk upprättar lagar och gränser. Vi är kommunikationens tulltjänstemän. Det är vi som avvisar eller beviljar tillträde.³

I våra arbeten som litteratur- och konstvetare påminns vi ständigt om vad som kan och inte kan göras inom genom akademiska språkpraktiker. Men det är inte bara genom möten med litteratur och konst som vi påminns om lingvistiska processer, utan vi blir också medvetna om dem när vi ställs inför ord som beskriver de akademiska strukturer i vilka vi är delaktiga. Vår gemensamma text skrivs utifrån erfarenheter av att ha medverkat i en så kallad excellent forskningsmiljö, det vill säga forskningsprogrammet Challenging Gender vid Umeå universitet. Erfarenheterna har fått oss att reflektera över begreppet ”excellens”. Vad betyder det? Och kanske framför allt, vad gör det med oss som forskarsubjekt?

Litteraturvetaren Anders Johansson är en av dem som diskuterar det ökade användandet av orden ”excellent” och ”excellens” inom vissa forskningsdiskurser. Han visar hur detta användande har blivit en del av en verktygslåda som tas i bruk i inkluderande och exkluderande processer. Det ”excellenta” behöver det ”normala” eller

till och med det "mediokra" för att kunna betecknas som "excellent". Den märkbara effekten av användningen av "excellent" och "excellens" är, enligt Johansson, att det introducerar en artskillnad där det tidigare bara var en fråga om olika grader – bra, inte så bra och så vidare. En ny kategori, en ny klass skiljd från de andra träder fram ("ers excellens" är ju ett tilltal och en hälsning som minst sagt markerar en social hierarkisk rang).⁴

"Inga ord" är rena skriver Johansson.⁵ Vare sig detta kategoriska påstående är sant eller falskt kvarstår faktum: "excellens" och "excellent" signalerar en hierarkisk struktur byggd på vissa normer och viss politik. Hur påverkar det oss två som skriver denna artikel? Den akademiska miljö som omger skrivandet kallas excellent och vi befinner oss alltså i en privilegierad position. Men miljön är också ett centrum för genusstudier med en feministisk maktkritisk historia. Vad betyder denna historia – gör den oss ansvariga på ett speciellt vis? Finns det inte en fundamental motsägelse i att tillhöra och dra nytta av ett reglerande och hierarkiskt system och samtidigt kritisera det?⁶

Ord gör något och det gör också känslor. Hos oss väcker begreppet excellens känslor av otillräcklighet, skam, ambivalens och osäkerhet. Under de år vi har varit delaktiga i denna miljö har vi ofta på allvar och skoj frågat oss själva: är jag excellent? Frågans svar väcker dubbla reaktioner: den första reaktionen är känslor av skam och otillräcklighet och leder till svaret "naturligtvis är jag inte det". Den andra reaktionen är också skam. Men denna gång skam över det faktum att man – genom att känna otillräcklighet – har accepterat termen excellens som någonting verkligt, som någonting mer än retorisk. Det är uppenbart att etiketten är

något mer än bara ett byråkratiskt strategiskt begrepp: vi påverkas. Vi behöver diskutera begrepp som "excellens" för att hitta sätt att hantera de strukturer som tycks kräva och belöna produktionen av ett allvetande forskarsubjekt. Ett forskarsubjekt som länge kritiserats och dekonstruerats i feministisk forskning men som nu tycks återuppstå igen – också i genusmiljöerna själva.⁷ Begreppet excellens måste förstås i relation till en neoliberal kontext. Det används för att välja och markera viss forskning och vissa miljöer, men det blir snart en del av miljöernas självförståelse.

VARA DÅLIG OCH KÄNNA SKAM

You know I'm bad, I'm bad – You know it, You know.⁸

Michael Jacksons stolta deklARATION är en sorts skamstrategi – ett övertagande av ett negativt tillmål, av ordet dålig. Dålig blir farlig, svagheten omvandlas till triumfatorisk styrka: "I'm bad!". Men det stolta åberopandet bär också på en kommunikativ vädjan och ett frågetecken. Jag är farlig – tycker du inte? Sårbarheten han ville överkomma manifesterades på något sätt i talakten.

Vara dålig. Dagens universitet drivs alltmer som företag med målet att producera så mycket som möjligt – i detta fall – publikationer. För att producera behöver universitet ett speciellt sorts forskarsubjekt. Detta subjekt skapas, och skapar sig självt, genom en uppsättning av självreglerande praktiker. Det neoliberala universitetet blir – trots avreglering och autonomi – mer reglerat. Vi tillbringar ansenlig tid med att fylla i formulär och självutvärderingar som mäter oss i termer av kvanti-

tet. Vi är upptagna med att presentera oss i ansökningar och Cv:n. Foucault tänker på detta som styrningsrationalitet, en avancerad form av kontroll, där en viss diskurs internaliseras av individer som börjar styra sig själva.⁹

Som forskare inom humaniora uppmuntrar vi varandra att övervinna lågt självförtroende och känslor av otillräcklighet som ofta är de första reaktionerna på dessa förväntningar. Vi försöker överkomma känslor av skam och oro, stärka oss själva samtidigt som vi konkurrerar med varandra, och vi skapar dessa fantastiska Cv:n som vi med allt mindre motstånd använder när vi till exempel presenterar oss själva på konferenser eller när vi gästföreläser på andra orter. Vi kanske till och med presenterar oss för varandra på personalmöten i termer av detta kvantifierande språk (jag har publicerat omfattande, har detta och detta nätverk, har fått det och det omnämmandet, priset och extern finansiering...). Systemets språkbruk riskerar bli vårt eget, för även om vi väljer att inte uttala dessa ord lurar de i bakgrunden, gör de sig hörda i tystnaden. Skammen som vi kan känna första gången

vi säger att vi kommer från en ”excellent forskningsmiljö” bleknar sakta bort och vi börjar införliva, och kanske även försvara, beteckningen.

Skam är en känsla som i vår tid ses som negativ, otidsenlig och i allt högre grad tillhörande det förflutna, inte framtiden. Skam är något vi förväntas överkomma. Ett adekvat svar på en självutvärdering är i vår samtid följaktligen att så snabbt som möjligt återupprätta och framhäva sig själv.

I det här sammanhanget vill vi dock påminna om det som många skamteoretiker understryker: att skam också är en konstruktiv känsla. Skammen är social – den synliggör våra förbindelser till andra och i detta fall till andra gemenskaper och värdesystem än de nu dominerande.¹⁰ Skam visar våra förankringar på ett brutalt men rättframt sätt. Kanske finns det hopp i det faktum att vi fortfarande kan känna skam när vi använder begreppet excellens som ett svar.

Är det möjligt att använda negativa känslor på ett mer produktivt sätt? Kanske kan en känsla som skam fungera som ett verk-

tyg i ett kritiskt självreflexivt arbete. Skam synliggör våra värderingar, lojaliteter och ideal – kort sagt våra bindningar i forskarsamhället. Vad är det vi skäms över – och inför vilka personer och positioner är det vi skäms?

Som vi ser det pågår det lite egentlig granskning av "jaget" inom akademien, trots alla självvärderingar vi tvingas göra. Som forskare inom dagens universitet tenderar vi att överta den överordnades retorik (och förakt för svaghet?) när vi på ett ifrågasättande tilltal svarar med att räkna upp våra meriter. På så sätt försöker vi också undkomma den självreflexiva möjlighet som kanske skulle kunna finnas i vår utvärderingspräglade samtid.¹¹ Skulle det istället vara möjligt att använda självreflexivitet för att radikaliserar vår kritik? Använda insikten om att vi alla i vissa bemärkelser är otillräckliga i relation till vår forskning, till vårt material, till våra kollegor? Inte för att göra oss mindre än de vi är, utan därför att dessa känslor kan bära ett annat slags kunskap. En kunskap som vidkänner sina begränsningar. En kunskap som respekterar och håller vid liv *allt det vi inte vet* tillsammans med *det vi vet*.

ATT INTE PÅ FÖRHAND VETA

Ingen kan möta någon annan förutom bortom vetandet.¹⁵

Filosofen Naomi Scheman talar om "knowingness". Hennes användning av begreppet beskriver en hållning inom vetenskap och kritik som förutsätter att vad som kommer att ske i forskningsprocessen eller i mötet med någon annan/ någonting annat redan är känt.¹⁶ Det är en hållning som utesluter "jag vet inte" och omsluter "självklart vet jag". Vi översätter därför

"knowingness" till "att på förhand veta".

"Att på förhand veta" är ett skydd mot känslor och ger kontroll över vad den andre är och betyder. "Att på förhand veta" förkastar sålunda det otillräckliga, ambivalenta och osäkra. Det omintetgör möjligheten att möta en annan, att möta en olikhet som kanske ger ett annat svar än det föreställda. "Att på förhand veta" avlägsnar sprickor och hål, och polerar bort varats skrovligheter. Men enligt Scheman är det skrovligheterna som gör att vi kan gå vidare. Verkligheten är skrovlig, den bjuder motstånd, dragningskraft och stöter tillbaka. Vi behöver det skrovliga.¹⁷

Eve Kosofsky Sedgwick har karaktäriserat den vetande attityden i samtida teorembildning i termer av "paranoia".¹⁸ Den paranoida attityden är effektiv när det gäller analyser av makt och – som är fallet här – av det neoliberala skiftets excellensbegrepp. Men det är också en negativ kritik – alltid redo att visa vad som göms, saknas och förbises. Denna attityd är viktig och en bra strategi om vi vill undvika negativa överraskningar (vi har redan förutsett dem), men å andra sidan förhindrar den oss att över huvud taget överraskas och se det oväntade. I linje med Sedgwick betonar Scheman betydelsen av lekfullhet och överraskning i forskning. En för överraskningar öppen lekfullhet är rotad i en etisk syn på vad som bygger en relation. Såsom Scheman argumenterar är den etiska dimensionen i en relation inte någonting som stiger in i rummet efter det att relationen etablerats utan den är i sig självt en konstituerande del av relationalitet och subjektivitet. Att bli till är sålunda att vara del av etiska relationer från början. Etik är inte något man väljer som en attityd gentemot den andre utan den faktiska grund på vilken relationer byggs.¹⁹

Scheman argumenterar mot idén att kunskap om den andre kommer före etiken. Alltså idén om att vi behöver veta saker om den andre för att kunna ha en etisk relation till denne. Det är tvärtom – för att etablera en etisk relation till den andre måste man vara i ett ”ovetande” sinnestillstånd och öppen för överraskningar och påverkan.

Är ”att på förhand veta” en del av akademiska strukturer? Det säger sig kanske självt. Vi förutsätts till exempel på förhand veta vad vår forskning ska resultera i när vi söker forskningsmedel. Men det finns även hållningar märkta av ”att *inte* redan veta” som bär på hopp. Dessa hållningar försvagar den nyliberala akademins kontrollmekanismer. Att inte helt vara i kontroll, att inte precist kunna klassificera och skapa prydliga strukturer där det okända görs känt, kan emellertid väcka osäkerhet. Det kan försätta dig i en situation där du som forskare fruktar att finna dig själv i rättegångsbåset anklagad för okunnighet: Vad menar du med att du inte vet? Ingår det inte i ditt jobb att veta? Här är det lätt att gå i försvar genom den typ av återupprättande självpresentationer vi tidigare diskuterat. Men även hos den mest slipade CV-presentatör lyser osäkerheten ofta igenom, och självhävdandet framstår – precis som hos Michael Jackson – snarast som en vädjan. I den osäkerheten finns just en sorts hopp.

Osäkerhet ska behandlas varsamt. Att skapa osäkerhet är en effektiv härskarteknik eftersom det kan förhindra kritiska röster från att höjas. Men osäkerhet kan också i vissa fall leda till att man undviker all-vetandets anspråk. En hållning av att ”*inte-på-förhand-veta*” vidkänner känslor av otillräcklighet, skam, ambivalens och osäkerhet som fruktbare delar av forsk-

ningsprocesser och är en vägvisare till allt det som vi inte redan vet – och därmed också till möjligheten att överraskas. De här negativa känslorna erbjuder reflexiv och metodologisk viktig kunskap genom att visa oss vad vi är förbundna med – det vill säga våra kopplingar till andra, till idéer, normer och värden, till allt det vi inte kan äga och kontrollera men som likafullt gör oss till dem som vi är.

Judith Butler menar att främlingskapet inför sig själv, oförmågan att svara på frågan ”vem är du?” (i det här fallet oförmågan att göra en adekvat självpresentation) är grunden till en etisk förbindelse med andra. Kunskapen om vem man är ligger utanför ens kontroll – man är *utom sig* – den kunskapen finns i det sociala, hos den andre. Etik, betonar Butler, kräver att man riskerar sig själv i ögonblick av vad hon kallar för just *unknowingness*: när man i ett ovetande tillstånd är utsatt för risken att bli tillintetgjord av den andre.²⁰ Att riskera sig själv är inte nödvändigtvis en lätt sak, men med den risken följer i alla fall ett hopp om förändring.

Att ord gör något mer än betecknar är väl snarast en plattityd i dagens teoribildning. Men vad gör vi konkret med alla nyliberala ord som smyger sig in i vår forskarvardag? (Innovation, entreprenöriell, anställningsbar, benchmarking, learning outcome...) Vare sig vi vill det eller inte skapar orden känslor och formar upplevelser. Vi har här lyft fram begreppet ”excellens” som ett sådant till synes harmlöst ord. I vissa situationer kan adjektivet excellent väcka ett behagfullt gensvar medan det i andra sammanhang väcker helt andra reaktioner. I vårt fall påminner det oss om en fundamental motsägelse i förhållande till feminism och väcker känslor av skam, ambivalens och osäkerhet. Dessa känslor

är inte nödvändigtvis negativa. Om de inte göms och förpassas till en privatiserad, paralyserad zon, utan istället används på ett kritiskt sätt kan de fungera som motstånd mot all-vetande strukturer i forskningsprocessen, och därmed mot förutsägbar kunskap.

NOTER

- ¹ Denna artikel har sin utgångspunkt i en engelsk text vi skrivit med titeln "Experiences of Research Collaboration in 'Soloist' Disciplines: On the Importance of Not Knowing and Learning from Affects of Shame, Ambivalence, and Insecurity" som ingår i *The Emotional Politics of Research Collaboration*, Gabriele Griffin, Annelie Bränström-Öhman, Hildur Kalman (eds.), London: Routledge, 2013, s. 130–143. Med förlagets tillstånd har vi i denna artikel omarbetat och kortat den engelska texten. Tack till Ingeborg Svensson och Maria Carbin för inspiration och tankeutbyte. Och till forskningsprogrammet Challenging Gender, deltemat Challenging Emotions, vid Umeå universitet som gav plats åt denna självreflektion.
- ² Talhandlingen ovan är inspirerad bland andra av J.L. Austin *How To Do Things with Words*. Oxford: Oxford University Press, 1962.
- ³ Hélène Cixous & Mirelle Calle-Gruber, *Hélène Cixous, Root Prints: Memory and Life Writing* (1994), övers. Eric Prenowitz, London: Routledge, 1997, s. 51.
- ⁴ Anders Johansson, "Humanisten som konspirationsteoretiker", i Anders Johansson, *Non Fiction*, Göteborg: Glänta, 2008, s. 190–193. Parallellt med den omfattande användningen av begreppet "excellens" inom det akademiska fältet har en också en ökad kritik mot begreppet vuxit fram. Se t.ex. Annelie Bränström-Öhman "Leaks and Leftovers: Reflections on the Practice and Politics in Feminist Academic Writing", i *Emergent Writing Methodologies in Feminist Research*, Mona Livholts (ed.), London: Routledge, 2012, s. 27–40. För en diskussion om excellens i relation till genus se Gabriele Griffin, "Tackling Gender Bias in the Measurement of Scientific Excellence: Combating Disciplinary Containment", i *Gender and Excellence in the Making*, Brussels: European Commission, 2004, s. 127–134.
- ⁵ Anders Johansson, 2008, s. 190.
- ⁶ Denna fundamentala motsägelse diskuteras bland annat av Siv Fahlgren, Anders Johansson och Eva Söderberg i texten "Emotional Politics of Belonging" i *The Emotional Politics of Research Collaboration*, Annelie Bränström-Öhman, Gabriele Griffin & Hildur Kalman (eds.), London: Routledge, 2013.
- ⁷ Se t.ex. den feministiska analysen av fenomenet "att känna sig som en bluff" inom akademien som förs av bland andra Peggy McIntosh, "Feeling Like a Fraud, part 1", i *The Stone Center Working Paper Series*, Wellesley College, no. 18, 1985.
- ⁸ Michael Jackson, Michael Jackson, *Bad*, Epic Records, 1987.
- ⁹ Michel Foucault, "Governmentality", i *The Foucault Effect: Studies in Governmentality. With Two Lectures and an Interview with Michel Foucault*, Graham Burchell, Colin Gordon & Peter Miller (eds.), Chicago: University of Chicago Press, 1991, s. 87–104.
- ¹⁰ Se t.ex. Elspeth Probyn, *Blush: Faces of Shame*, Minneapolis: University of Minnesota Press, 2005.
- ¹¹ Ett motsvarande resonemang kring identitetspolitik finns i Maria Carbin, Maria Jönsson & Ingeborg Svensson, "Vi kan inte, vi vill inte, vi törs inte", *Glänta* 2011:3–4.
- ¹² Hélène Cixous & Mirelle Calle-Gruber, *Hélène Cixous, Root Prints: Memory and Life Writing* (1994), övers. Eric Prenowitz, London: Routledge, 1997, s. 25, 51.
- ¹³ Peggy Phelan, "Feminism Makes Ambivalence a Necessary World View", *Art Forum* 2003: 42/2, s. 149.
- ¹⁴ Zygmunt Bauman, *Modernity and Ambivalence*, Oxford: Polity Press, 1991.
- ¹⁵ Hélène Cixous, *Insister of Jacques Derrida*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2007, s. 34.
- ¹⁶ Naomi Scheman, "To See it Feelingly: On Knowingness and (In)Vulnerability", föredrag vid konferens arrangerad av Nordic Network for Intimacy Research, Umeå universitet, 25 maj 2011.
- ¹⁷ Ibid.
- ¹⁸ Eve Kosofsky Sedgwick, "Paranoid Reading and Reparative Reading, Or, You're so Paranoid You Probably Think This Essay Is About You", i Eve Kosofsky Sedgwick, *Touching Feeling: Affect*,

Pedagogy, Performativity, Durham: Duke University Press, s. 123–52.

¹⁹ Naomi Scheman, 2011.

²⁰ Judith Butler, *Giving an Account of Oneself*, New York: Fordham University Press, s. 136.

SUMMARY

Insecurity as Critical Necessity. Sovereign Research Subjects, the Concept of Excellence and the Importance of Negative Emotions in Academia

*(Om vikten av att känna sig otillräcklig
Excellensbegreppet, det suveräna forskarsubjektet
och de negativa känslorna)*

The article explore the operations of emotions of insecurity, shame, vulnerability and ambivalence in the context of the neoliberal academia of today and it's focus on excellence, competition and constant self-evaluations. Maria Jönsson and Anna Rådström investigate what these "negative" emotions *do* (Ahmed 2004) in relation to a concept such as "excellence". They discuss how these "doings" can be understood and how they relate to

questions of power and hierarchy. Jönsson and Rådström suggest that emotions of vulnerability and inadequacy in research should not be seen as something to be overcome, but rather as something to engage with and pay attention to. These emotions provide us with a sensitivity to research as an open process, open to the unexpected and the "not-yet" (Sedgwick 2003) instead of producing "knowingness" (Scheman 2011) and sovereign research subjects. Jönsson and Rådström utilize the theoretical work of Hélène Cixous and of Judith Butler (2003) in order to discuss how vulnerability and ambivalence can be used in self-reflexive and critical work in academia.

Keywords: reflexivity, excellence, emotions, knowingness, insecurity, shame, research ethics.

Maria Jönsson, PhD, Senior Lecturer in Comparative Literature, Department of Culture and Media Studies, Umeå University, Umeå, Sweden.

Anna Rådström has a PhD in Art History and works as a Senior Lecturer at the Department of Culture and Media Studies, Umeå University, Umeå, Sweden.